

Politiska revolutioner

Det här är offlineversionen av *Politiska revolutioner*. Följ länken för att komma åt ytterligare material som övningar, interaktiva element, filmer med mera.

<https://laromedel.ne.se/material/reader/202/8813>

LOUVREN

■ Eugène Delacroix berömda målning *Friheten på barrikaderna* från 1833. Ett idealiserat motiv från **julirevolutionen** i Frankrike 1830.

1700-talet och 1800-talet var en tid som präglades av krig och revolutioner. Konsekvenserna av dessa konflikter kom att forma den värld vi lever i i dag. I Nordamerika uppstod krig mellan Storbritannien och de nya kolonierna, i Frankrike gjorde man uppror mot ett helt samhällssystem och i Latinamerika slog sig kolonierna fria från de europeiska kolonialherrarna. Under 1800-talet uppstod ett nytt stort krig i Nordamerika och senare kom Europas historia att skrivas om efter att nationalismen hade kopplat sitt grepp om många länder.

Ord och begrepp

Ordlista: Politiska revolutioner

Kolonialism innebär att ett land erövrar och utnyttjar områden, kolonier, utanför det egna landområdet.

Parlament är detsamma som riksdag.

Tull innebär att den som importerar en vara till ett land måste betala pengar till staten för att få ta in den i landet.

Revolution är en snabb och genomgripande förändring då något nytt skapas.

Privilegium är en särskild förmån, en rättighet som några har men inte alla.

Envælde betyder att en person har all makt.

Stånd är de samhällsklasser som man tidigare räknade med i Sveriges och en del andra länders historia: adeln, prästerskapet, borgerskapet och bönderna.

Diktatur är ett styrelsesätt som innebär att en person eller en viss grupp människor har all makt.

Terror är organiserade våldshandlingar som väcker skräck och fasa.

Militärkupp är när militären plötsligt och olagligt tar över makten i ett land, antingen med eller utan våld.

Gods är en stor egendom på landet.

Kravaller är oroligheter på gator och andra allmänna platser med många deltagare.

Republik är ett styrelsesätt där den person som har den högsta makten väljs av folket och inte ärver sin position (som i en monarki).

Plantage är en jordegendom, ofta i ett tropiskt land, där man odlar till exempel bomull, tobak eller kaffe i stor skala.

Nationalism är idén att ett folk, det vill säga människor som talar samma språk och har samma kultur, ska ha ett eget land.

Krig om Nordamerika

CHRIS DORNEY/SHUTTERSTOCK

■ Ett frimärke som avbildar händelsen **Boston Tea Party** då några amerikanska kolonister 1773 gjorde uppror genom att borda ett brittiskt skepp och kasta lasten överbord. Händelsen ansågs vara en del av upptakten till **nordamerikanska frihetskriget**. Frimärket är också ett exempel på historiebruk.

Omkring mitten av 1700-talet uppstod krig om Nordamerikas landområden, först mellan Spanien och Storbritannien, senare mellan Storbritannien och Frankrike.

Fransmännen förlorade kriget mot Storbritannien och tvingades lämna ifrån sig Canada och områden öster om Mississippifloden till britterna.

Som ett arv från 1600-talet och 1700-talet är dagens Canada fortfarande tvåspråkigt: både engelska och franska talas.

Amerikanska revolutionen

En stor del av befolkningen i de brittiska kolonierna i Nordamerika gjorde uppror. Det fanns flera anledningar till deras missnöje. De hade ingen rösträtt eller representation i det brittiska parlamentet. Britterna hade dessutom hindrat koloniernas handel och industri att växa. Kolonierna fick inte sälja färdiga fabriksvaror till Storbritannien. De tvingades i stället sälja råvaror som bomull till de brittiska fabrikerna. Bomullen bearbetades i brittiska fabriker och de färdiga produkterna, till exempel kläder, såldes till kolonierna i Nordamerika. Då hade britterna lagt till höga tullavgifter.

■ Koloniseringen av Nordamerika och bildandet av USA. Klicka på årtalen i bilden för att se lägena före och efter sjuårskriget 1756–1763. 1783 tvingades Storbritannien att godkänna koloniernas självständighet.

Missnöjet växte och allt fler krävde självständighet. Kolonierna enades i sitt motstånd mot britterna. Den 4 juli 1776 förklarade de sig självständiga från Storbritannien genom att bilda ett nytt land, Amerikas förenta stater. Några av de nya ledarna skrev en självständighetsförklaring. Den var starkt influerad av de franska upplysningsfilosofernas tankar om maktbalans och **maktfördelning**.

Britterna accepterade inte att kolonierna gjorde sig fria och ett **frihetskrig** utbröt. Till slut besegrades britterna, bland annat på grund av att amerikanerna fick stöd från Frankrike. Fred slöts 1783 och Storbritannien tvingades erkänna koloniernas självständighet.

■ Den 4 juli 1776 utropades en ny självständig stat: Amerikas förenta stater – USA. **George Washington** som hade lett motståndet mot britterna blev landets förste president. Den nya nationen hade inte någon kung och många trodde nu att det fanns en chans att vanligt folk skulle få ökad frihet och fler rättigheter.

Franska revolutionen

År 1789 utbröt franska revolutionen, som var ett väpnat uppror riktat mot kungahuset och adeln. Det lyckade upproret i Amerika hade gett det franska folket hopp om att lyckas. De franska affärsmännen, borgarna, behandlades på ett liknande sätt som de amerikanska. De fick betala höga tullavgifter när de fraktade sina varor över adelsmännens mark. Det var svårt att producera varor och sälja dem med vinst. Flit och företagsamhet belönades illa.

Bönderna och hantverkarna slöt upp på borgarnas sida mot den **enväldige** kungen när han genom en rad krig försämrat landets ekonomi. Ett problem var att adeln fortfarande inte betalade någon skatt och hade kvar en mängd privilegier, till exempel många ämbeten som folk från de andra stånden inte kunde få. Dessutom slog skördarna fel under 1780-talet. Resultatet blev hungersnöd.

Efter en statskupp fängslades kungen och drottningen, **Ludvig XVI** och **Marie-Antoinette**, och en folkförsamling tog makten. Den ville skapa ett rättvisare samhälle. Deras slagord frihet, jämlikhet och broderskap har blivit världsberömda.

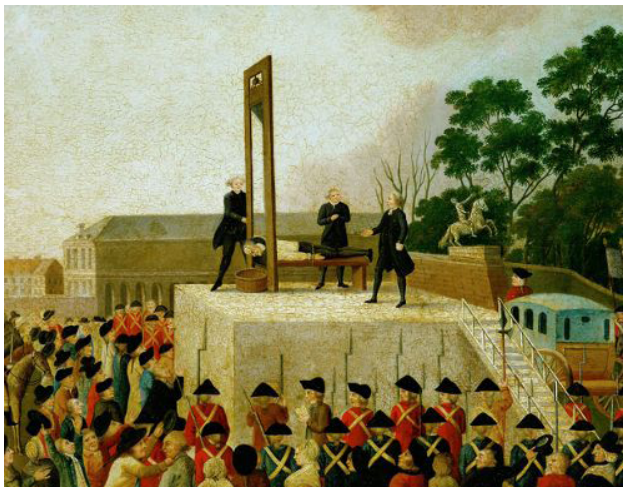
BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL

■ Fördelningen av arbetsbördan vid tiden för franska revolutionen: adeln och prästerskapet bars upp av bondebefolkningen. Gravyr 1789.

Många avrättningar

Kungafamiljen och adeln hade förlorat sin makt till vanligt folk. Makten kom återigen att samlas hos en liten klick personer. Snart stod det klart att en borgerlig **diktatur** tagit över och arbetarna hade lika lite att säga till om som tidigare.

I rädsla för att tappa makten avrättades motståndarna till den nya diktaturen. Kungen och drottningen halshöggs, liksom mäktiga personer inom adeln. Blodiga utrensningar skedde även på landsbygden där många bönder vänt revolutionen ryggen. Till slut kunde ingen gå säker. Det är inte förvånande att ordet terror uppstod under detta skede av franska revolutionen.

ERICH LESSING/IBL

■ **Ludvig XVI** halshuggs med giljotin på Place de la Révolution, nuvarande Place de la Concorde, Paris 21 januari 1793.

HERITAGE IMAGES/GETTY IMAGES

■ **Marie-Antoinette** förs till giljotinen för att avrättas 16 oktober 1793.

Kvinnorna och franska revolutionen

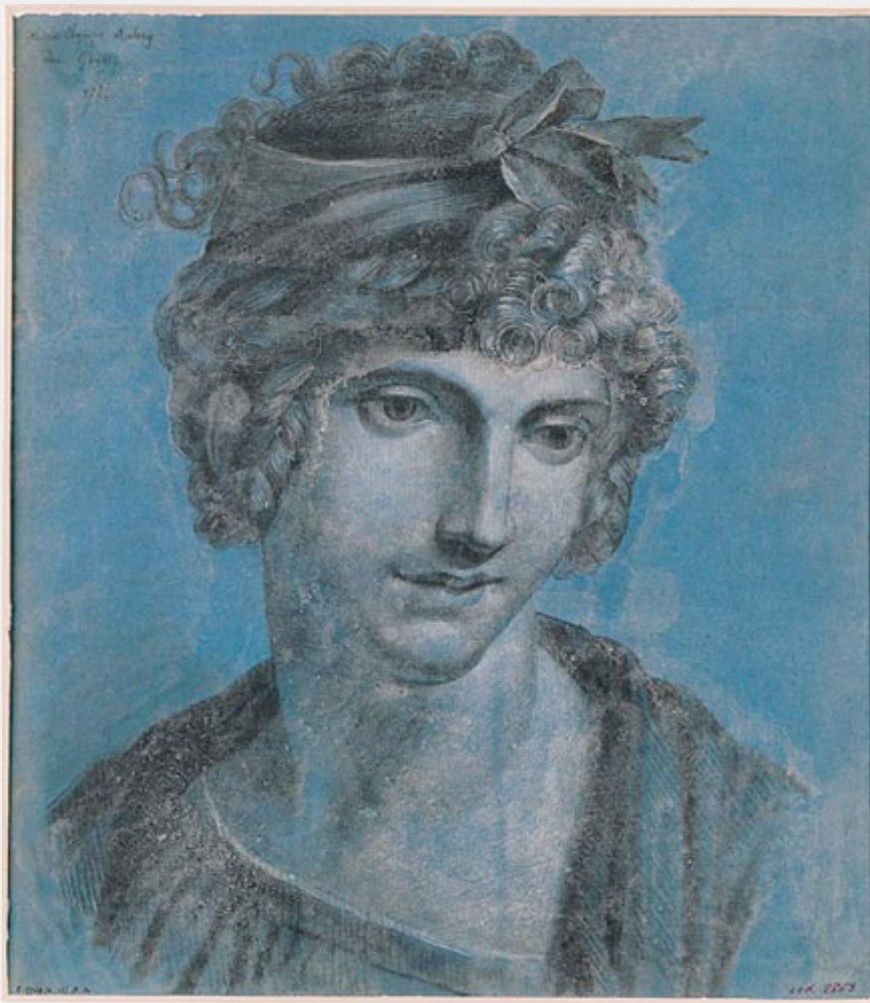
Den franska revolutionen har haft stor betydelse för framväxten av **feminismen**, den rörelse som kämpar för kvinnans totala jämställdhet med mannen.

Kvinnorna deltog aktivt i revolutionen och hävdade jämställdhet med männen. Under franska revolutionen skrevs 1789 förklaringen om människornas och medborgarnas rättigheter, en text som satte individen i centrum. Kvinnorna omfattades inte av dessa mänskliga rättigheter, trots deras viktiga roll i revolutionen.

Den politiska aktivisten **Olympe de Gouges** protesterade och skrev 1791 *Deklarationen om kvinnans rättigheter*. Där slog hon fast:

"eftersom kvinnan har rätt att bestiga schavotten (= en ställning för avrättning) måste hon också ha rätt att bestiga talarstolen, inneha offentliga ämbeten och ha rösträtt".

Hon avrättades 1793 för högförräderi.

BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL

■ Olympe de Gouges. Etsning från 1784.

Napoleonkrigen

Efter franska revolutionen följde Napoleonkrigen. Drömmen om att revolutionen skulle ge makten till folket fick sig ytterligare en knäck då generalen **Napoleon Bonaparte** tog makten i Frankrike genom en militärkupp.

PUBLIC DOMAIN

■ Så här ville Napoleon att undersåtarna skulle se honom.

År 1804 kröntes han till kejsare. Han ville göra Frankrike till världens stormakt och hamnade i krig med alla Europas stormakter: Storbritannien, Österrike, Preussen och Ryssland.

Som militär ledare visade sig Napoleon mycket skicklig. Stora delar av Europa föll i fransmännens händer. Men han var inte nöjd. Framgångarna steg honom åt huvudet.

Krigslyckan vände emellertid i Ryssland 1812. Den franska armén lyckades inta Moskva, men tvingades snart överge staden. Högar av franska lik lämnades kvar under flykten i den grymma vinterkölden.

Napoleon tvingades abdikera (avgå). Han fick behålla kejsartiteln och fick ön **Elba** som furstendöme. Han lyckades dock återvända och ta makten under hundra dagar. Det slutliga nederlaget led Napoleon och fransmännen i **Waterloo** i nuvarande Belgien 1815. Napoleon fängslades och förvisades till ön **Saint Helena**. Där dog han 1821, troligen efter att ha blivit förgiftad av arsenik.

SHUTTERSTOCK

■ Napoleons reträtt från Moskva 1812 är en av historiens största militära katastrofer. Han blev besegrad av den ryska vintern, precis som Karl XII före honom och Hitler efter honom. Detta blev början till slutet för Napoleon.

Napoleon på väg till Elba

År 1814 skumpade Napoleon fram i en vagn på väg mot ön Elba. Folk längs vägen skrek glåpord och hot. De hade släktingar och vänner som offrats i den avsatte kejsarens krig.

I byn Saint-Cannat kikade Napoleon ut genom fönstret. Utanför stod en argsint folkhop runt en Napoleondocka som hängts i en lyktstolpe.

Genast tvingade Napoleon sin tjänare att byta uniform med honom. Ifall folkhoppen skulle attackera vagnen för att lyncha honom så skulle förhoppningsvis tjänaren få dingla i galgen i hans ställe.

Latinamerikas frigörelse

Spanien hade under Napoleons ockupation ingen möjlighet att styra över sina kolonier i Sydamerika och Centralamerika, det område som kallas **Latinamerika**. Kolonierna fick sköta sig på egen hand, och efter Napoleons fall ville kolonierna inte släppa från sig sin frihet. De hade också blivit uppmuntrade till självständighet av USA:s frigörelse från Storbritannien.

Det blev krig och Latinamerikas kolonier gjorde sig fria från både Spanien och Portugal, de två länder som styrde världsdelen i 300 år. Portugal styrde nuvarande Brasilien medan spanjorerna regerade över stora delar av övriga Latinamerika.

Simón Bolívar hette en av de mest berömda upprorsledarna. Han föddes i Venezuela och tillhörde den godsägarklass som ville sköta sina affärer utan spansk eller portugisisk inblandning.

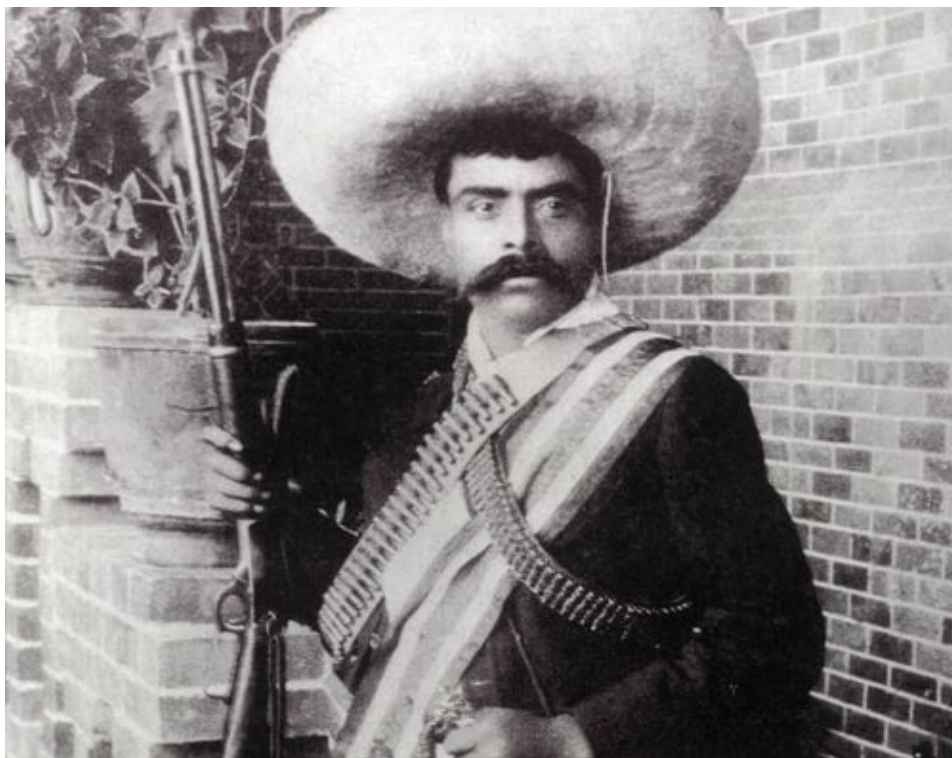
ERIK NYLUND/NE

■ Amerika var det första området som koloniserades i stor skala av europeiska länder. Det var framför allt Spanien och Portugal som koloniserade Sydamerika, men även Storbritannien, Frankrike och Nederländerna hade kolonier. Amerika var också det första koloniala område som blev fritt från europeiskt styre.

Efter frigörelsen gjorde flera latinamerikanska länder affärssuppgörelser med brittiska och framför allt amerikanska företag. Britter och amerikaner fick därigenom ett stort inflytande i många av länderna.

Under frihetskriget mot Spanien och Portugal hade folket haft samma dröm som fransmännen; den om frihet, jämlikhet och broderskap. Drömmen grusades. Även om länderna hade blivit fria behöll godsägarna makten för sig själva.

Det mexikanska folket under ledning av **Emiliano Zapata** hörde till dem som gjorde uppror mot de nya makthavarna. Men folkstyret förblev utom räckhåll då godsägarna behöll sin maktposition.

IBL

■ Emiliano Zapata ledde en armé av bönder och lantarbetare under en revolution i Mexico 1910–1920.

År 1848 – revolutionsåret

Kraven på ett folkstyrt och jämlikare samhälle blossade åter upp i Europa. I Frankrike hade kungahuset återuppstått, men nya uppror riktades mot det och den gamla ordningen, först 1830 och sedan 1848 under **februarirevolutionen**.

Det var svåra tider i Europa och bara några få procent av den missnöjda befolkningen hade rösträtt. En våg av oro gick genom länderna. Året 1848 blev ett revolutionsår.

Paris var åter i hetluften. Skrik hördes från slottet. Kungatronen kastades ut och braket mot stenläggningen fick folkmassan utanför att jubla. Kungen var än en gång avsatt! Borgare och arbetare hade bildat en tillfällig regering. Folket hade tvingat till sig kontrollen över staden. Träd, brädor, bänkar, pissoarer, järnstaket och lyktstolpar hade rivits ner och blivit till barrikader. Skrik och skottlossning hade ekat mellan husväggarna. Blod hade flutit.

Snart satt dock en kejsare ännu en gång på Frankrikes tron. Liksom förra gången hette han Napoleon, men med siffran III efter sitt namn. Med början 1854 lät han riva hus och bygga breda, raka gator som skulle vara svårare att barrikadera mot de kungliga trupperna. Napoleon III tvingades avgå efter att Frankrike förlorat ett krig mot Preussen 1870. Frankrikes nederlag bidrog till att Tyskland, där Preussen

ERICH LESSING/IBL

■ Bilden visar en händelse under februarirevolutionen 1848. Författaren Alphonse de Lamartine avvisar den extrema vänsterns röda flagga och lyfter fram trikoloren som den andra republikens nationella symbol.

var en viktig del, kunde enas. Missnöjet med det franska nederlaget och fortsatta sociala orättvisor ledde till ett nytt uppror i Paris. År 1871 slogs det ner. Det kan tyckas att folket hade förlorat, men under kampens gång hade kungen tvingats till vissa eftergifter för att lugna den hätska stämningen. Som en direkt följd av 1848 års kravaller i Frankrike infördes allmän rösträtt för män.

Efter 1871 blev Frankrike åter en republik med en ny grundlag som antogs 1875. Denna statsbildning kallas tredje republiken.

HULTON ARCHIVE/GETTY IMAGES

■ Under upproret 1871 välter motståndare till kungamakten en staty av Napoleon i romersk kejsardräkt. Den sågs som en symbol för diktatur och förtryck. Fotografiet kom senare att användas i rättegångar som bevis mot flera av de som var med och störtade statyn.

Medborgerliga rättigheter

Revolutionens rop på frihet, jämlikhet och broderskap hade också gjort sig hörda på en rad andra områden. Tortyr hade förbjudits, slaveriet avskaffades i några av kolonierna och judar och protestanter hade fått behålla de medborgerliga rättigheter som de fått genom revolutionen 1789.

Inte bara i Frankrike utan även i övriga Europa hördes kravet på jämlikhet särskilt starkt 1848, revolutionernas år. Då skakades många europeiska länder av kravaller på gator och torg. Missnöjda tyskar, schweizare, spanjorer och svenskar drabbade samman med militär och polis.

I Sverige, framför allt i Stockholm, krossade uppretade människomassor fönsterrutor hos överhetspersoner under den så kallade marsrevolutionen. Missnöjet riktade sig också mot judar. Den svenska kungen Oscar I kommenderade militären att skjuta mot folkmassan och 30 personer dog.

Missnöjet var stort runt om i Europa, först och främst bland arbetarna. Trots långa dagars hårda slit i fabrikerna kunde många av dem inte hålla svälten borta. Personer som **Karl Marx** och **Friedrich Engels** talade om ett samhälle där arbetarna skulle ha makten och äga fabrikerna, ett så kallat socialistiskt eller kommunistiskt samhälle.

Det amerikanska inbördeskriget

År 1861 utbröt det **amerikanska inbördeskriget**. En orsak till konflikten var frågan om hur mycket som regeringen i Washington skulle styra över delstaternas regeringar. En annan motsättning mellan nordstater och sydstater var att presidenten och nordstataren Abraham Lincoln motarbetade slaveriet, vilket ledde till missnöje bland plantageägarna i söder som var för slaveriet.

Sexton sydstater förklarade sig fria, det vill säga de var inte längre en del av den union som förenade de amerikanska delstaterna. Det kunde presidenten inte tolerera och krig utbröt mellan nord och syd. Sydstaterna, där slaveri var tillåtet, hade duktiga militärer och var segerrika till en början. I längden var de dock chanslösa. Dels var de färre till antalet, dels låg mycket av USA:s industri i nordstaterna som lättare kunde förse nya soldater med vapen.

Kriget skördade mer än 600 000 soldaters liv innan sydstaterna gav upp 1865.

Sexton dagar efter sydstaternas kapitulation mördades president Lincoln av **John Wilkes Booth**, en person lojal mot sydstaterna.

SHUTTERSTOCK

■ USA:s president Abraham Lincoln under inbördeskriget. Hans tal efter det avgörande slaget vid Gettysburg, 1863, citeras än i dag: "Dessa döda ska inte ha dött förgäves. Denna nation, under Gud, ska uppleva en frihetens nya födelse. Denna regering av folket, genom folket, för folket, ska inte försvinna från jorden."

Nationalism

Det var inte bara samhällsklasser som låg bakom 1800-talets våg av uppror. I samband med franska revolutionen blev tankar om nationen allt viktigare. I revolutionens Frankrike menade många att territoriet bestämde vilket land du skulle tillhöra. Framför allt tyska filosofer hade en annan uppfattning. De menade att nationen förenades av att dess medborgare hade samma religion, talade samma språk och hade en gemensam kultur. En och samma etniska grupp hade således ett gemensamt språk och tro. Flera sådana grupper menade att de var detsamma som nationer som ville bryta sig loss ur den gamla tidens mångkulturella stormakter. Till exempel slog sig greker, rumäner, serber och bulgarer fria från **Osmanska riket** och bildade självständiga stater.

Serbien hade efter frigörelsen blivit en modern stat. Ett hemligt serbiskt revolutionärt sällskap, **Svarta handen**, arbetade för att förena alla sydslaviska områden med Serbien. Man drömde om ett Storserbien och var beredd att ta till våld för sin sak.

Ungrare, tjecker och italienare tog till vapen mot **Österrike–Ungerns** kejsare. Av dessa var det bara italienarna som lyckades bilda ett eget land när man förenades till en egen nation på 1860-talet.

Italienarna och alla andra folkgrupper som kämpade för självständighet har kallats nationalister. Deras mål var att samla och skydda sitt folk i en egen nation.

Många folkgrupper hade känt sig sammanfösta i stora riken där de inte kunnat göra sig hörda bland alla andra folk. I Österrike–Ungern bodde mer än ett dussin olika folkgrupper, vilket hotade landets existens. Där fanns till exempel tyskar, ungrare, serber, kroater, italienare, tjecker, slovakar, slovenar och rumäner.

Att hålla sig till det egna folket skulle ge trygghet. Det var en bristvara i det industriella samhället. Allt förändrades så snabbt. Folk från landsbygden tvingades flytta in till städerna och industrierna där och överge sina gamla liv. Allt kändes främmande. Om alla ändå talade samma språk!

Några folk lyckades i sin strävan att skapa en egen nation. Tyskarna fick sitt Tyskland 1871, men polackerna skulle få vänta på ett eget Polen till efter första världskrigets slut 1918.

IDEALINK PHOTOGRAPHY/ALAMY/ALL OVER PRESS

■ Giuseppe Garibaldi iklädd röd skjorta. Hans anhängare kallades också rödskjortorna. Garibaldi landsteg på Sicilien med 1 000 rödskjortor. Han fortsatte sedan till fastlandet och erövrade område efter område som han överlämnade till kung Viktor Emanuel. År 1861 utropades kungariket Italien.

Sammanfattning

Politiska revolutioner

- Storbritannien tog kontroll över Nordamerika efter krig mot Spanien och Frankrike.
- USA förklarade sig självständigt 1776 och efter nordamerikanska frihetskrigets slut 1783 erkände britterna självständigheten.
- År 1789 utbröt franska revolutionen, som var ett väpnat uppror riktat mot kungahuset och adeln.
- Frankrike blev en diktatur där de styrande avrättade sina motståndare.
- Generalen Napoleon Bonaparte tog makten i Frankrike genom en militärkupp och lät kröna sig till kejsare 1804.
- Efter flera års krig runt om i Europa besegrades Napoleon slutgiltigt vid Waterloo 1815.
- Under första delen av 1800-talet gjorde de flesta länderna i Sydamerika sig fria från kolonialmakterna Spanien och Portugal.
- År 1848 utbröt revolution eller upprop i Frankrike och flera andra europeiska länder.
- Amerikanska inbördeskriget rasade 1861–1865 och ledde bland annat till att slaveriet avskaffades i USA.
- I Europa växte nationalismen fram bland folkgrupper i stora riken som Österrike–Ungern och Osmanska riket.

Det här är offlineversionen av *Politiska revolutioner*. Följ länken för att komma åt ytterligare material som övningar, interaktiva element, filmer med mera.

<https://laromedel.ne.se/material/reader/202/8813>